

Tartalomjegyzék

1. A sugárbiológia ismeretek jelentősége a klinikai diagnosztikában és terápiában, korai kezdetek	12
Irodalomjegyzék	18
2. Az ionizáló sugárzás típusai	19
2.1. Az ionizáló sugárzások fajtái	19
2.2. Természetes eredetű sugárforrások	20
2.2.1. Kozmikus sugárzás	20
2.2.2. Földkérgi eredetű radionuklidok	22
2.3. Mesterséges eredetű sugárforrások	23
2.3.1. Ipari tevékenység miatt megnövekedett sugárterhelés	23
2.3.2. Orvosi sugárforrások	25
2.3.3. Fegyverkezés	29
2.4. A sugárterhelés meghatározásánál alkalmazott dózismennyiségek	29
2.5. Sugárvédelem alapelvei	34
Irodalomjegyzék	36
3. Sugárfizikai és sugárkémiai alapismeretek	38
3.1. Az atom szerkezete, ionizáció, gerjesztés	38
3.2. Atommodellek	39
3.3. Magmodellek	40
3.4. Ionizáló sugárzások felosztása	42
3.4.1. Részecske- vagy korpuszkuláris-sugárzás	42
3.4.2. Elektromágneses vagy foton sugárzás	45
3.5. Sugárzás és anyag kölcsönhatása	47
3.5.1. Az α - és β -sugárzás kölcsönhatása az anyaggal	48
3.5.2. A γ - és röntgensugárzás kölcsönhatása az anyaggal	49
3.5.3. Sugárgyengítési törvény	51
3.6. Kémiai reakciók és kötések	54
3.6.1. Kémiai kötések	54
3.7. A sugárzás biológiai hatásának időbeni lefolyása	57

3.7.1. Szabadgyök-képződés	58
Irodalomjegyzék	60
4. Sejtszintű sugárkárosodások, a lineáris energiáttranszfer és a relatív biológiai hatás	62
4.1. Sugárhatásra kialakuló fizikai-kémiai folyamatok	62
4.2. Az ionizáló sugárzás sejten belüli célpontja, sugárhatásra kialakuló DNS károsodások	65
4.3. A sejtek sugárérzékenységét, a túlélő sejtek sorsát befolyásoló folyamatok	66
4.4. A sejtek halálához vezető letális kromoszóma aberrációk, biodozimetriai alapok	68
4.5. A lineáris energia transzfer és a relatív biológiai hatás	69
4.5.1. A relatív biológiai hatás fogalma, viszonya a lineáris energia transzfer értékhez	69
Irodalomjegyzék	72
5. A sugárkárosodások javítása, a sejtsztódás zavarai, a sugárzás okozta sejthalál	73
5.1. A DNS károsodások észlelése	74
5.2. A kétláncú DNS-törések javítása	75
5.2.1. A nem-homológ DNS végeket összekapcsoló hibajavító folyamat	76
5.2.2. Homológ rekombináció	77
5.3. Sugárzás hatására kialakuló változások a sejtsztódás során	79
5.4. Sugárhatásra bekövetkező sejthalál	83
5.5. A sugárkárosodások típusai, a lineáris-kvadratikus modell sejtbiológiai alapjai	89
5.6. Megosztott, időben elkülönült dózisok sejtpusztító hatása	91
5.7. A megosztott dózisok között eltelt idő szerepe a sejtek túlélésében	92
Irodalomjegyzék	95
6. Sugárvédő anyagok	96
6.1. Antioxidáns hatással rendelkező, szabadgyök-fogó klasszikus sugárvédő vegyületek	97
6.1.1. Amifosztin (WR2721, Ethylol)	98
6.1.2. Nitroxid alapú antioxidánsok	99
6.1.3. Szuperoxid-diszmutáz alapú génterápia	99
6.1.4. Szelén	100
6.1.5. Az egészséges szövetekben helyi hypoxiát okozó eljárások	100
6.2. A sugárzás hatásait mérséklő anyagok (sugárhatás gyengítők)	100
6.2.1. Hematopoetikus növekedési faktorok	102
6.2.2. Keratinocita növekedési faktor (KGF-1, palifermin)	103

6.2.3.	TGF- β termelődés csökkentését célzó szerek	103
6.2.4.	Egyéb sugárhatás gyengítők	104
	Irodalomjegyzék	106
7.	Oxigén hatása a sejtek túlélésére, sugárérzékenyítő szerek, bioreduktív gyógyszerek	108
7.1.	Az oxigén sugárérzékenyítő hatásának mechanizmusa	108
7.2.	A sugárérzékenyítéshez szükséges oxigén koncentrációja és a szöveti hypoxia jelentősége a sugárterápiában	110
7.3.	A daganat oxigén ellátottságának a mérése	112
7.3.1.	Hypoxia mérése kísérleti tumorokban	112
7.3.2.	Hypoxia mérése humán tumorokban	114
7.4.	Reoxigenizáció	116
7.5.	A daganat hypoxia szerepe a kemoterápiás szerekkel szembeni rezisztenciában	118
7.6.	A hypoxia szerepe a daganatok progressziójában	118
7.7.	Sugárérzékenyítő technikák és bioreduktív szerek	119
7.8.	A sugárérzékenyítő terápiákat értékelő klinikai vizsgálatok összesítő metaanalízise	125
7.9.	A daganat vérellátására ható terápiák	126
7.10.	Egyéb hatásmechanizmusú, sugárérzékenyítő vegyületek	127
	Irodalomjegyzék	129
8.	Az ionizáló sugárzás genetikai és magzati hatásai	131
8.1.	Az ivarsejteket ért sugárexpozíció következményei	131
8.1.1.	Az ivarszervek, ivarsejtek sugárérzékenysége	132
8.1.2.	Sugárzás indukálta genetikai károsodások gyakorisága	133
8.2.	Az ionizáló sugárzás magzati hatásai	139
8.2.1.	A magzati sugárexpozíció determinisztikus hatásai	140
8.2.2.	A méhen belüli élet során elszenvedett sugárexpozíció daganatkeltő hatása	142
8.3.	Esetleges javaslatok a terhes nőt ért sugárexpozíció kérdéskörére	143
	Irodalomjegyzék	145
9.	Akut sugársérülés emberben és állatkísérletes rendszerekben	148
9.1.	Akut sugárbetegség	149
9.1.1.	A cerebrovaszkuláris szindróma	151
9.1.2.	A gasztrointesztinális szindróma	152
9.1.3.	A hematopoetikus szindróma	154
9.1.4.	Több szerv együttes funkcionális károsodásával járó szindróma (multiple organ dysfunction syndrome – MODS)	155

9.1.5. Bőrszindróma	158
9.1.6. Az LD ₅₀ érték, és az akut sugárbetegség prognózisát befolyásoló tényezők	159
9.1.7. A sugárexpozíció mértékére utaló biológiai indikátorok (biológiai dozimetriai módszerek)	160
9.1.8. Az akut sugárbetegség kezelése	164
Irodalomjegyzék	175
10.A sugárhatásra kialakuló daganatok epidemiológiája, kialakulási mechanizmusa	176
10.1. Az ionizáló sugárzás daganatkeltő hatására vonatkozó epidemiológiai megfigyelések	177
10.1.1. A hirosimai és nagaszaki atomtámadás következményei	177
10.1.2. A daganat kialakulás kockázatának becslése sugárexpozíciót követően	183
10.1.3. A csernobili baleset következményei	183
10.2. Daganat kialakulás kockázata nukleáris létesítményekben dolgozóknál	186
10.3. Az orvosi sugárexpozíciók kockázata	187
10.3.1. A mammográfiás vizsgálatok lehetséges kockázatai	187
10.3.2. A komputer tomográfiás (CT) vizsgálatok egészségügyi kockázatai	188
10.4. Sugárzás kiváltotta daganatok kialakulási mechanizmusa	191
10.4.1. A daganatkeletkezés többlépcsős folyamat	191
10.4.2. Onkogének és tumor szuppresszor gének károsodása sugárzás indukálta daganatokban	191
10.4.3. Sugárzás hatására kialakuló genom instabilitás	192
Irodalomjegyzék	194
11. Normálszövetek és daganatsejtek proliferatív szerveződése	196
11.1. A normálszövetek sugárzásra adott válaszreakcióinak mérése, a sugárválaszt befolyásoló tényezők	197
11.1.1. A szövetek proliferatív szerveződésének a hatása a sugárhatásra kialakuló normálszöveti mellékhatásokra	197
11.1.2. A besugárzott térfogat, a szövetek funkcionális szerveződésének a hatása a normálszövetekben kialakuló mellékhatásokra	202
11.2. Daganatok proliferatív szerveződése	204
11.2.1. A daganatok összetételét alkotó sejtek	205
11.2.2. A daganat növekedését befolyásoló tényezők	206
11.2.3. A daganatok proliferatív szerveződésének meghatározására alkalmas paraméterek, eljárások	207
11.3. Összefoglalás	210
Irodalomjegyzék	211

12.A frakcionált sugárterápia sugárbiológiai alapjai, a lineáris-kvadratikus sugárhatás modell jelentősége, alkalmazása a sugárterápiában	212
12.1. A sugárzás biológiai hatásának vizsgálata a múlt században	213
12.1.1. Kumulatív dózis válasz (Cumulative Response Dose, CRE)	214
12.1.2. Orton-Ellis modell	214
12.1.3. NSD, CRE klinikai alkalmazhatósága	214
12.2. Túlélő frakció	215
12.2.1. Túlélő frakció (túlélő hányad) — Surviving Fraction – SF	215
12.3. Target elmélet	216
12.3.1. Single-target modell	217
12.3.2. Multitarget modell	218
12.4. Lineáris-kvadratikus (LQ) modell	219
12.4.1. Az LQ modell kiegészítése a teljes kezelési idő alatt jelenlévő hatásokkal	222
12.4.2. Az α/β értékei	223
12.5. Hyperfrakcionált sugárkezelés	225
12.6. Dóziseloszlás inhomogenitásának figyelembe vétele	227
12.7. Összefoglalás	228
Irodalomjegyzék	229
13. Teleterápia sugárbiológiai hatásai	232
13.1. Sugárterápiás kezelések jellemzői	232
13.2. Teleterápia fizikai alapjai	232
13.2.1. Fotonsugárzás jellemzői	233
13.2.2. Elektronsugárzás jellemzői	238
13.3. Teleterápiás berendezések	242
13.3.1. Terápiás röntgenkészülékek	242
13.3.2. Kobaltágyú	243
13.3.3. Elektrongyorsítók (lineáris gyorsítók)	244
13.4. Képregisztráció folyamán bejelölendő térfogatok	245
13.5. Besugárzástervezés	248
13.6. Sugárterápiás tervek értékelése	251
13.6.1. Síkbeli és térbeli dóziseloszlások, izodózisgörbék elemzése	252
13.6.2. Dózis-térfogat hisztogram	253
13.6.3. A terveknél mért indexek	255
13.6.4. Lokális tumor kontroll valószínűsége (TCP) és az egészséges szövet károsodásának valószínűsége (NTCP)	257
13.6.5. Lokális tumor kontroll valószínűségét (TCP) leíró matematikai modell	260
13.6.6. Egészséges szövet károsodásának valószínűségét (NTCP) leíró matematikai modellek	262

Irodalomjegyzék	268
14. Az alacsony és magas dózisteljesítményű brachyterápia sugárbiológiai alapja	271
14.1. Rövid történeti áttekintés	271
14.2. Brachyterápia alapfogalmai	272
14.2.1. A γ -sugárforrások jellemzésére szolgáló paraméterek:	275
14.3. LDR brachyterápia	279
14.4. Remote afterloading vagy távvezérléses utántöltéses technika	281
14.5. Minőségi indexek a brachyterápiában	284
14.6. Sugárbiológia szerepe a brachyterápiában	285
14.7. HDR brachyterápia	285
14.7.1. LDR brachyterápia sugárbiológiai hatása	287
14.7.2. LDR brachyterápia permanens implantátumok segítségével	290
14.7.3. PDR brachyterápia sugárbiológiai hatása	292
Irodalomjegyzék	294
15. Sugárterápia következtében kialakuló korai és késői mellékhatások	296
15.1. Különböző anatómiai régiók sugárterápia következtében kialakuló korai és kései mellékhatások	297
15.1.1. A bőr, mint védendő szerv korai és kései sugárkárosodása	297
15.1.2. Agytumrok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	299
15.1.3. Fej-nyak tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	301
15.1.4. Tüdő tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	304
15.1.5. Emlő tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	307
15.1.6. Emésztő- és kiválasztó szervrendszeri tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	309
15.1.7. Nőgyógyászati tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	315
15.1.8. prosztatata tumorok sugárkezelésének korai és kései mellékhatásai	316
15.2. Tolerancia dózisok meghatározása	318
Irodalomjegyzék	323
16. Eltérő frakcionálási sémák összehasonlíthatóságának és új sugárterápiás modalitások kialakításának sugárbiológiai alapjai	326
16.1. A frakcionált sugárterápia történelmi előzményei	327
16.2. A sugárterápia hatásosságát befolyásoló sejt- és sugárbiológiai folyamatok	328
16.2.1. A DNS hibajavító folyamatok eredményességének, gyorsaságának hatása a frakcionált sugárterápia hatásosságára	330
16.2.2. A hypoxiás daganatsejtek re-oxigenizációja	331
16.2.3. A sejtciklus egyes fázisai közti átrendeződés	332

16.2.4. A frakcionált sugárterápia időtartama alatt a normálszövetekben és a daganatokban bekövetkező fokozott repopuláció hatása	332
16.3. Az új, frakcionált sugárterápiás protokollok kialakítását alapvetően befolyásoló sugárbiológiai tényezők	332
16.3.1. A frakciódózis hatása a normálszövetek és daganatok sugárválaszára	333
16.3.2. A terápia időtartamának hatása a normálszövetek és daganatok ionizáló sugárzás iránti válaszreakcióira	335
16.4. Hogyan válaszoljunk a sugárterápia során a nem várt okokból beiktatott szünetekre?	338
16.5. Hogyan végezzük a sugárterápiát más onkoterápiás modalitásokkal való kombinációban?	339
16.6. Összefoglalás	339
Irodalomjegyzék	341
17. Hyperfrakcionált, hypofrakcionált és gyorsított sugárterápia, és részecske sugárzások alkalmazása daganatos megbetegedések kezelésére	343
17.1. Módosított frakcionálási sémák alkalmazása a sugárterápiában	344
17.1.1. A hyperfrakcionált sugárterápia	344
17.1.2. A hypofrakcionált sugárterápia	345
17.1.3. Gyorsított sugárterápia	346
17.1.4. Folyamatos, hyperfrakcionált, gyorsított sugárterápia	348
17.1.5. Gyorsított sugárterápia heti hat alkalommal, napi egy frakcióval végzett besugárzás esetén.	349
17.1.6. A módosított frakcionálási sémákkal végzett sugárterápiás kezelések eredményeinek összegzése	350
17.2. Részecske sugárzások alkalmazása a sugárterápiában	351
17.2.1. A nagy lineáris energia transzfer értékű sugárzások alkalmazásának sugárbiológiai előnyei	351
17.2.2. Neutronsugárzás alkalmazása daganatos megbetegedések kezelésére	352
17.2.3. A bór neutron befogásán alapuló sugárterápia	354
17.2.4. Protonsugárzás alkalmazása a sugárterápiában	354
17.2.5. Nehéz ion sugárzások	355
17.3. Összefoglalás	355
Irodalomjegyzék	356
18. Kombinált kemo- és sugárterápia sugárbiológiai hatása	360
18.1. A sugárterápia és kemoterápia között kialakuló kölcsönhatások molekuláris és celluláris alapjai	365
18.1.1. Fokozott DNS károsodás és csökkent DNS hibajavítás (repair)	365
18.1.2. Sejt-ciklus szinkronizáció	366
18.1.3. Sejtosztódás gátlása	366

18.1.4. Fokozott apoptózis	366
18.1.5. Módosult repopuláció	367
18.2. A kombinált kemoterápia és sugárterápia mellékhatásai	367
18.2.1. Korai mellékhatások	367
18.2.2. Késői toxicitás	368
18.3. A kombinált sugárterápia és kemoterápia klinikai vonatkozásai	368
18.3.1. Méhnyakrák	370
18.3.2. Agytumor	370
18.3.3. Fej-nyaki daganatok	372
18.3.4. Tüdődaganatok	373
18.3.5. Nyelőső daganatok	373
18.3.6. Végbél daganatok	374
Irodalomjegyzék	376
19. A sugárbiológiában alkalmazható tudományos módszerek az egyéni sugárérzékenységre	379
19.1. Az egyének sugárérzékenységében megnyilvánuló különbségek, az egyéni különbségek genetikai háttere	380
19.2. Az egyéni sugárérzékenység mérésére alkalmazható eljárások	382
19.2.1. Klonogén, vagy kolónia-képzőassay	384
19.2.2. Lágy-agar teszt	384
19.2.3. Sejt-proliferációs vizsgálatok	385
19.2.4. Mikronukleuszassay	386
19.2.5. Kromoszóma aberrációk mérése	386
19.2.6. Egy-sejt elektroforézisassay	387
19.2.7. A gén-expresszióban sugárhatásra bekövetkező változások mérése valós idejű polimeráz láncreakcióval	388
19.2.8. A sugárhatásra bekövetkező gén-expressziós változások mérése mikroarray segítségével	388
19.3. Daganatos betegek egyéni sugárérzékenységére vonatkozó saját vizsgálatok és irodalmi adatok	389
19.4. Az egyéni sugárérzékenység tanulmányozása mikroarray vizsgálatokkal	392
19.5. Daganatok sugárterápiás válaszreakcióinak a becslése	395
19.6. Mellékletek	397
Irodalomjegyzék	404
20. Biológiailag effektív dózis (BED) alkalmazása a teleterápiában – számolási feladatok	408
20.1. Elmélet: BED számítása	408
20.1.1. Feladatok	409
20.2. Elmélet: BED számítása időfaktorral	421

20.2.1. Feladatok	421
Irodalomjegyzék	426
21. Biológiai izoeffektív dózis (EQD₂) számítása	429
21.1. Elmélet: EQD ₂	429
21.1.1. Feladatok	430
21.2. Elmélet: inkomplett repair	435
21.2.1. Feladatok	435
21.3. Elmélet: korrekciós dózis α/β ismerete nélkül	437
21.3.1. Feladatok	439
Irodalomjegyzék	442
22. Brachyterápia sugárbiológiai hatásai – számolási feladatok	445
22.1. Elmélet: HDR brachyterápia	445
22.1.1. Feladatok	446
22.2. Elmélet: LDR brachyterápia – folyamatos dózisleadás	451
22.2.1. Feladatok	453
22.3. Elmélet: LDR kezelés átalakítása biológiailag ekvivalens HDR kezeléssé a Liversage-egyenlet alapján	459
22.3.1. Feladatok	460
22.4. Elmélet: LDR brachyterápia permanens implantátumokkal	461
22.4.1. Feladatok	462
Irodalomjegyzék	464
23. Protonterápia sugárbiológiai hatásai	466
23.1. Protonterápia rövid történeti áttekintése	466
23.2. A protonterápia fizikai alapjai	467
23.2.1. Proton kölcsönhatása az anyaggal	467
23.3. Gyorsítók	470
23.3.1. Ciklotron	470
23.3.2. Szinkrotron	474
23.4. Szállítási rendszer	476
23.4.1. Passzív széles szórt nyaláb technika	476
23.4.2. Aktív, keskeny pásztázó (szkennelt) nyaláb technika	478
23.5. Proton specifikus besugárzástervezés	480
23.5.1. Passzív széles nyalábú technika esetén alkalmazott standard besu- gárzástervezés	480
23.5.2. A pásztázó (szkennelt) keskeny nyaláb technika és intenzitásmodu- lált protonterápia	482
23.5.3. Betegpozicionálás és rögzítés	482
23.6. A nehéz ion és protonterápia sugárbiológiája	482

23.6.1. Másodlagos sugárzás	484
23.7. Az LQ modell alkalmazása a nehéz ion és protonterápiában	484
23.8. Feladatok	486
Irodalomjegyzék	489
24. Tesztsorok	492
24.1. Sugárbiológia teszt kérdések I.	492
24.2. Sugárbiológia tesztkérdések II.	496
24.3. Sugárbiológia tesztkérdések III.	500
24.4. Megoldások	504
25. Meghatározások	505

Bevezető

A „Sugárbiológia” elektronikus tankönyv a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Nukleáris Technika Karán a Fizikus MSc képzés, orvosi fizika hallgatóinak „Sugárbiológia” tárgyához készült, de haszonnal forgathatják más műszaki vagy egészségügyi főiskolák, egyetemek hallgatói is.

A könyv áttekintést ad az ionizáló sugárzások az élő szervezetre gyakorolt károsító hatásáról. Röviden bemutatja a sugárzások fizikai, kémiai és biológiai hatásait. Taglalja a sugárzások rákgyógyításban betöltött szerepét, a gyors technológiai fejlődés adta lehetőségek alkalmazását és az emberi szervezet daganatos és egészséges szöveteire kifejtett sugárbiológiai hatását. A mintegy 450 oldalas elméleti anyagot kiegészíti az 50 példát tartalmazó példatár, amely többségében megoldott, tematizált gyakorlófeladatokat tartalmaz. Az eligazodást tartalomjegyzék, valamint a könyv végén található „Meghatározások” fejezet segíti. A megértést színes ábrák, animációk és mozgókép könnyítik.

Készült a TÁMOP-4.1.2.A/1-11/1-2011-0064 számú, a „Matematikai és fizikai képzés a természettudományos, a műszaki és az informatikai felsőoktatásban” című projekt keretében 2013-ban. A most megjelenő változat az előbbieken említett mű javított, átdolgozott kiadása.